

ÖMER HÜSÂMEDDİN VE MEHMED VAHİD EFENDİLERİN PARA VAKIFLARININ MUHASEBESİ 1902-1936

Çiğdem GÜRSOY*

Özet

Müslümanların kurdukları ilk vakıflarda dinî değerler ön plana çıkmış ve buna bağlı olarak dinî hizmetlere öncelik verilmiştir. Gerek toplumun değişen ve çoğalan ihtiyaçları ve gerek ise vâkıfların istekleri doğrultusunda vakıflar, zamanla hizmet çeşitliliği bakımından daha kapsamlı hale gelmiştir. İşte bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim, sağlık, kültür, imar, altyapı, din hizmetleri gibi toplumu ilgilendiren pek çok alandaki hizmetler vakıflar yoluyla yapılmaya başlanmıştır. Para vakıfları, ifa edilen bu işlemlerin sürdürülebilirliğini sağlamada, diğer bir ifade ile hizmetlerin finansmanında, önemli katkı sağlayan kurumlardan olmuşlardır.

Bu çalışmada Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olan para vakıflarının kısaca tanıtımı yapılmış, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde 1698 numara ile kayıtlı Şeyhü'l-İslâm Ömer Hüsâmeddin Efendi ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilere ait para vakıflarının muhasebe defteri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, 1902-1936 tarihlerini kapsayan defter kayıtlarından Osmanlı döneminde tutulmaya başlayan muhasebe defterinin Cumhuriyet döneminde de aynı şekilde tutulmaya devam ettiği tespit edilmiş ve para vakıflarının her iki dönemde varlık gösterdikten sonra nasıl sona erdiği izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı, Vakıflar, Para Vakıfları, Muhasebe Defteri, Ekonomi, İstanbul.

ACCOUNTING OF THE MONETARY WAQFS FOUNDED BY ÖMER HÜSÂMEDDİN AND MEHMED VAHİD EFENDİ 1902-1936

Abstract

Religious values came into prominence in the first forms of waqfs which were founded by Muslim societies. For this reason the religious services were given priority in these forms. In the length of time, waqf became more comprehensive in regard to diversity of its services due to both changing and increasing needs of society and waqfs' own needs. As a result, education, health, public works, infrastructure, artistic and religious services, like the services for all public interest, were delivered by waqfs in Ottoman Empire. In order to ensure the sustainability of these services, monetary waqfs took their part in contributing the system.

This study proposed to introduce the monetary waqfs which was a part of Ottoman waqfs system by examining the accounting books of the monetary waqfs owned by "Şeyhü'l-İslâm Ömer Hüsâmeddin Efendi" and "Kazasker Mehmed Vahid Efendi" were obtained from "İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi" and assessed. In this context, it was determined that the form of book-keeping was in continuity both in Ottoman and Republic periods. In comparison the records including the period 1902-1936, it is investigated how the monetary waqfs which were being existed for both periods and when their activity was ended.

Key Words:

Ottoman, Waqfs, Monetary Waqfs, Book-Keeping, Economy, İstanbul.

* İ.Ü. İktisat Fakültesi Doktora Öğrencisi.

Giriş

Osmanlı vakıf sisteminde, vakfın amacı ve finansmanı olmak üzere iki unsur vardır. Burada amaç; kütüphaneler, medreseler, hastaneler, camiler, kervansaraylar gibi *müessesât-ı hayriyyeler* vasıtasıyla bayındırlık işlerinin, sosyal güvenlik sisteminin, kültürel faaliyetlerin kısacası sosyal hizmetlerin sürdürülebilirliğidir. *Akarât-ı mevkuûfe* olarak bilinen ve sosyal hizmetlerin sürdürülmesi için gerekli finansman kaynağını sağlayan vakıflar ise gelir getiren mallar han, dükkan, çarşı, ziraî toprak, maden ocakları, çiftlikler gibi menkûllerin yanısıra vakıf sandıkları ve fonlar gibi gayrimenkûllerden oluşmuştur. Tüm bu menkûl ve gayrimenkûl mallar *asl-ı vakf* adını almıştır (Tabakoğlu, 2008: 232.).

İncelenen vakıfta olduğu gibi her iki finanse şeklinin aynı vakıfta toplandığı durumlara da rastlanılmıştır. Kirasından yararlanılacak dükkanın yanı sıra ayrıca para da vakfedilip iki gelirin birden işletilmesi ve bu gelirlerin vakfiye şartlarına uygun şekilde kullanılması istenmiştir (Gürsoy 2011: s. 37).

Çoğunlukla nakit para vakfedilen para vakıflarının eldeki rezervi azalmaksızın, sürdürülebilir olması için bazı önlemlere başvurulmuştur. Mezkûr vakıfların gayrimenkûllerinin herhangi bir azalmaya sebebiyet vermeyecek şekilde *istirbâh* edilmesi sağlanmış ve buradan elde edilen *rihb*, vakıfların şartnamelerine uygun olarak *müessesât-ı hayriyyelerin* görevlerinin ifa edilmesinde kullanılmıştır¹. *İstirbâh*ın miktarının ne olacağı dönemin iktisadî koşullarına göre belirlenerek vakfiyelere kaydedilmekle beraber *istirbâh* şartı olmadan da para vakfedildiği kayıtlardan görülmüştür². Para vakıflarının bir başka fonksiyonu da, hayır yapmak isteyen, ancak menkûl vakfedebilecek kadar maddî gücü olmayan ya da maddî gücü yeterli olmakla birlikte vakfedilmeye elverişli gayrimenkûlü bulunmayan kişilerin kaynaklarını değerlendirmeleri olmuştur. Kesin olarak ne zaman kurulduğu konusunda belirsizlik bulunan para vakıflarının ilk kayıtlarına Fatih Sultan Mehmet döneminde rastlanılmıştır.³ Vakıflar Bankası'na devredilinceye kadar toplumun nakit ihtiyacını karşılamakta büyük payı olan para vakıfları, bir bakıma yerel bankalar gibi görev yapmışlardır. Bu sayede vakıf sistemi daha da genişlemiş, Osmanlı İmparatorluğu *Vakıf Medeniyeti* olarak anılmaya başlanmıştır.(Özcan, 2008: 127.)

Bu bağlamda araştırmaya konu olan İMMA 1698 numaralı muhasebe defteri, Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da kurulmuş olan para vakfı örneğinde, 1902-1936 tarihleri arasındaki muhasebe verilerini kullanarak, toplumsal ve ekonomik hayatı inceleyebilmek, dönem hakkında fikir sahibi olabilmek için uygun bir örnek teşkil etmiştir.

1 Keleş, 2001: 190. Vakfedilmiş malların, bağ, bahçe, han, nakit para, dükkan olması önemli değildi. Bunlardan gelen gelirlerle *müessesât-ı hayriyyeler* finanse edilmekteydi. Örneğin bir okula dükkan veya para vakfettiğimizde, dükkan kiraya verilerek, para ise *istirbâh* olunarak elde edilen gelirlerle okulun faaliyetlerinin sürdürülebilirliği sağlanmış olmaktadır.

2 Kurt, 1994: 175. "... Vakıf paralar iki kısımda *mütalaa* edilmiştir. Bir kısmı *muhtaç* olanlara *bilâ ribih* yani bir *nemâ* almaksızın ödünç verilmesi *meşrut* olan vakıf *nukûdudur* ki, bu paralar *istirbâh* edilmez; *muâmele-i şer'ie* ile işletilemez. Diğer bir kısmı ise vakıf şartlarına göre, *rihb mukabilinde bi'r-rızâ* *ikraz* edilen ve elde edilen *kârı hayır cibetine sarfedilen vakıf nukûdudur...*"

3 Tabakoğlu, 2008: 234. Fatih Sultan Mehmet geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin subvansiyonunda kullanılmak üzere 24000 altın vakfetmiştir. İstanbul'da 1456-1551 yılları arasında 1161 para vakfının kurulması müessesenin işlevini göstermek açısından örnek teşkil etmektedir.

Defterde aynı dönemde 2 ayrı vakfın kayıtlarının bulunuyor olması, vakıfların işleyişini karşılaştırma bakımından fayda sağlamıştır. Diğer taraftan verilerin ölçme ve değerlendirme kısmında vakıf bazında borçlu kişi sayısının az olması dolayısıyla 2 vakıf birlikte değerlendirilerek tablo ve grafiklerden daha sağlıklı sonuçlar elde edilmiştir.

1. Defterin Tanıtımı

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde bulunan tevliyeti Fetvâ Emaneti Âliyyesi'ne meşrûd 23 nukûd-ı mevkûfe defteri incelenerek içinden amacımıza en uygun olan Ömer Hüsâmeddin ve Mehmed Vahid Efendilere ait 1698 numaralı defter seçilmiştir (İMMA, 1698). Defter seçimindeki önemli etkenler; aynı defterde iki vakfın hesaplarının tutulması, vakıfların İstanbul'da kurulmuşaolması ve dönem olarak da 1902-1936 tarihlerini kapsamasıydı. Dönemin hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Cumhuriyet dönemini içine alması ve bu tarih aralığında daha önce çalışma yapılmamışaolması da bir başka etkendi.

İnceleme konusu olan 1698 numaralı defter, İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nin 2. bölümünde kayıtlı bulunmaktadır. 26 x 35 cm. ölçülerinde olup 132 sayfadır. İki bölüm halinde tutulan defterde 2. sayfadan 37. sayfanın sonuna kadar Mehmed Vahid Efendi'nin, 50. sayfadan 68. sayfanın sonuna kadar ise diğer vâkıf Ömer Hüsâmeddin Efendi'nin kayıtları bulunmaktadır. Defterin 68. sayfasından sonrası boş olmasına rağmen Ömer Hüsâmeddin Efendi'ye ait son kayıtlar tekrar başa dönülüp 38 ve 39. sayfalara yazılmıştır. Son sayfa olan 132. sayfada İstanbul Müftülüğü'ne hitaben nukûd-ı mevkûfenin tevliyetinin Evkâf Nukûd-ı Mevkûfe Müdüriyeti'ne devrolunmasının vakfiyelerin şartnamesine uygun olmadığı belirtilerek, nemâ gelirlerinden karşılanmak üzere senelik 1500 kuruş maaşla bir mütevellî tayin edilmesi ve bu kişinin her sene başında hesap vermesinin uygun olacağına dair dilekçe vardır (İMMA, 1698: 132).

Defterin her iki bölümünün başında, vakfın gelirinin İzmir'den gelen akarât olduğu belirtilmiştir. Mehmed Vahid Efendi'nin bölümünün başında vakfa zam yapılarak ayrıca nakit eklendiği kaydedilmiştir; fakat bu nakit, Mehmed Vahid Efendi'nin vakfiyesinde 43.500 kuruş olduğu belirtilmekle birlikte, deftere 44.000 kuruş olarak geçirilmiştir.

Ayrıca her iki bölümün başında vakıf dükkanlarının kira gelirleri ve elde edilen nemâların nasıl dağıtılacağı, kimlere hangi görevleri (hatim ücreti hariç) karşılığında kaç kuruş verileceği, bu gelirlerin geri kalan kısmının nasıl değerlendirileceği vakfiyelerde yazan şartlaa uygun olarak belirtilmiştir. Mehmed Vahid Efendi Vakfı'na ait bölümde, vakfiyesinde kişi başına 900 kuruş olarak belirlenen üç *hâfız-ı kütübün* ücreti muhasebe defterine 3.600 kuruş olarak geçmiştir; fakat hemen yanına *bunlara 1800 kuruş zam edilmiştir* ibaresi konularak eksiklik giderilmiştir.

Para vakıflarının vakfiyelerinde nemâ oranlarının ne kadar olacağı belirtilmiş ve genellikle oranlar dışında işlem yapılmamıştır. Bu oranlar incelenen yıllara göre %10, % 12,5,

%15 olarak yazılmış olmakla birlikte bazen belirtilen sınırların altına veya üstüne taşıdığı durumlar da gözlenmiştir (Kurt, 1996: 101). İncelenen muhasebe defterinin vakfiyelerinde ise, belirtilen amaca yönelik harcamalar yapıldıktan sonra kalan paranın "...şer'i irbah olunup hasil olan nemâsı fukara-yı müslimine tasadduk oluna..." şeklinde kaydedilmesi, vakfın parasının istirbâh edilerek kazanç elde edildiği; fakat nemâ oranına hiçbir kısıtlama getirilmediği görülmüştür. Bu durumda, ekte örnekleri verilen defter sayfalarından da görüleceği üzere, nemâ oranları % 9'dan % 18'e kadar geniş bir aralıkta hareket etmiştir. Oranlar hesap bazında belirlenerek kaydedilmiş, hatta aynı kişinin birden fazla hesabında farklı yıllarda farklı oranlarla yeni borçlar verildiği tespit edilmiştir.

1936 yılına kadar hesapları tutulan muhasebe defterinin rikâ yazı ile yazılmaya devam etmesi, Harf Devrimi'nden önce ve sonra tutulan hesapların yazım tekniğinde süreklilik sağlayarak herhangi bir karışıklığa sebep verilmemesi yönünden faydalı olmuştur. Bazı sayfaların numaralandırılması haricinde defterin hiçbir yerinde yeni Türkçe yazıya rastlanmamıştır.

Vakıfların isimleri uzun olduğundan, tablolar hazırlanırken bu vakıfların baş harfleri "Ömer Hüsâmeddin Efendi Vakfı: ÖHEV, Mehmed Vahid Efendi Vakfı: MVEV" şeklinde kısaltılmıştır.

Vakıflara ait her bir bölüm kendi içerisinde iki farklı kısımdan oluşmuştur. Bu kısımları borçlulara ait bilgilerin olduğu ve muhasebelerinin tutulduğu kısımlar olarak ayırabiliriz. Konunun izahı açısından bu kısımlar aşağıda şekil ve içerik bakımından ele alınmıştır.

2. Defterin Kullanım Şekli Olarak İncelenme

2.1. Borçlulara Ait Kısım: Bu kısım şekil itibariyle, borcun verildiği anda yapılan kayıtlar ve geri ödemesi sırasında yapılan kayıtlar olarak ikiye ayrılabilir. Buna göre ilk kısımda; "Mülâhazat no", "Medyunun ismi", "Müddet ve nemâ", "Tarih-i idâne" ve "Mikdar-ı deyn" başlıkları altında bilgiler verilmiştir. Her borçluya ayrı mülâhazat numarası verilerek müşteri takibi sağlanmıştır. "Medyunun ismi" başlığının altında, çoğunlukla borçlunun mesleği, hangi mahallede oturduğu ve aile bireylerinden kimin borçlandığı ayrıntılarıyla verilmiştir. Borcun vadesi ve nemâ oranı "Müddet ve nemâ"da belirtilmiştir. Vadeler genellikle yıl olarak verilmiş; ancak ay olarak da yazıldığına rastlanmıştır. Bazı hesaplarda vade ve nemâ oranının her ikisi birden eksik, bazılarında ise tek eksikle yazılmıştır.

Aynı kişi birden fazla borç aldıysa bu hesaplar da aynı yerde ayrı ayrı vade ve nemâ oranlarıyla alt alta yazılmıştır. Borcun verilme tarihleri hicrî, milâdî ya da rûmî takvime göre kaydedilmiştir. Defterdeki tüm tarihler, ölçme ve değerlendirme yaparken bütünlük göstermesi bakımından milâdî takvime göre düzenlenmiştir. Aynı kişinin hesaplarında farklı takvimlerin kullanıldığı da tespit edilmiştir. "Borç miktarı" olarak çevirebileceğimiz "Mikdar-ı deyn", "Kuruş ve Para" hanesi olmak üzere iki alt sütuna ayrılmış ve buna uygun olarak hesaplanmıştır. Bu bölümde asıl borç dışında; vakıf tarafından icra, sigorta gibi

hesaba özel yapılmış olan masraflar da borç kaydedilerek yazılmıştır. *Bey' senedi* alınmış ise yine bu bölüm altına yazılmıştır.⁴

Borcun geri ödenmesi sırasında tutulan kayıtlara göre sütun başlıkları, "Ait olduğu muhasebe", "Tarih-i teslimât", "Asıl" ve "Nemâ" olarak yazılmıştır. "Ait olduğu muhasebe" başlığında, işlemin hangi muhasebe dönemine ait olduğu belirtilmiştir. Ödeme tamamlandıysa "borçları kapanmıştır" ibaresi, borçlunun vefatı halinde tahsil edilmemiş borç varsa "veresinden alınmıştır, dükkânı satılmıştır" vs. şeklinde açıklamalar vardır. Geri ödemelerin yapıldığı tarihler tek tek işlenmiştir. Bazı durumlarda geçmiş tarihlerden toplu şekilde bahsedilerek *tevarih-i muhtelifede* ibaresi yazılmıştır. Bu ibare, ileride detaylandırılacağı üzere, muhasebe hesaplanırken şüpheli durumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. "Asıl" başlığı, borcun ödeme miktarıdır. Buradaki rakamın altına, borcun tamamının ödendiği durumlarda çift, ara yekün alındığı durumlarda ise tek çizgi çizilmiştir. "Nemâ" ödemesinin altına da nemâ borcu kapanmış ise çift çizgi çizilerek alacak kalmadığı belirtilmiştir. Ödemeler genellikle uzun zamana yayıldığı için bazen ara toplamlar alınarak işleme devam edilmiş ve altına tek çizgi çekilmiştir.

Borçlulara ait bu kısımda yukarıdaki hanelerin dışında sayfanın değişik yerlerinde kurşun kalemle gelişigüzel hesaplamalar yapılmış, açıklamalar eklenmiştir. Bazı sayfalarda yeterince yer olmasına rağmen tek kişiye, bazı sayfalar da ise iki kişiye ait hesaplar mevcuttur. Defter sayfalarından örnekler makale sonunda eklerde verilmiştir.

2.2. Muhasebeye Ait Kısım: Osmanlıların yüzyıllardır kullandığı "Muhasebe-i Umûmiye" adını verdikleri, günümüzde "Merdiven Muhasebe Yöntemi" adıyla bilinen yöntem ile tutulduğu tespit edilen defterde yöntemin pek çok özelliğini birebir görebilmek mümkün olmuştur (Elitaş, 2008: 182).

Harcama türleri ve tutarlarının alt alta sıralanması; defter muhasebesinde masraflar, masraf türleri başlığı altında, nemâ gelirleri ise borçluların isimleri verilerek alt alta yazılmış ve sonunda masraf/nemâ yekünü (toplamı) verilmiştir.

Sistemde muhasebenin tahakkuk esasına göre çalışması ve tahakkuk tutarının başka bir yerde takip edilmesi esastır; defterin muhasebeye ait kısmında tahakkuklar açıkça belirtilmemekte; ancak bunlar borçlulara ait kısımdan takip edilmektedir.

Defterin düzeni devletin bir yıllık gelirlerinin tek bir kayıt ile yapılmasını sağlar; defterde her dönem (1 yıl) için alacak, kasa, nemâ ve masraflar için tek bir kayıt vardır.

Sadece vâridât (gelirler) ve sadece mesarifat (masraflar) kayıtlarının tutulduğu defterler olduğu gibi, her ikisinin birlikte tutulduğu defterler de vardır. Örneğin, bazı defterlerde vâridâtlar sıralandıktan sonra masraflar sıralanmakta ve defterin sonunda yekün (top-

⁴ Özcan, 2003: 70. "Bey' işlemleri denilen satış işlemleri, bey' bât, bey' bi'l-vefâ, bey' li'l-istiğlâl olmak üzere üçe ayrılmıştır. Kayıtlarda bey', bey' bât, bey'-i şer'i isimleriyle görebildiğimiz bey' bât kesin satış işlemidir." Defterde bey' senedi miktarları hesabın nemâ borcu kadardır.

lam) alınarak genel sonuç ortaya konmaktadır. İncelenen defterin muhasebesinde dönem başındaki malî yekün, gelirler, masraflar verilerek dönem sonu yekünü alınmıştır. Hem masraflar hem de vâridâtlar aynı defterde bazen önce toplam olarak verilmiş, ardından detaylandırılmış, bazen de önce detay verilip sonra toplamı alınarak kaydedilmiştir. Ayrıca, Merdiven Yöntemi'nin diğer detaylarını da bulmak mümkün olmuştur. Örneğin; kelimelerin son harfleri çekilmiş, yapılan yanlışlıklar silinmeyip üstüne çizgi çizilmiş, gelir ve giderler aynı hizaya yazılmıştır. Sayfa sonu toplamı alınmış ve bir sonraki sayfaya bu toplam aktarılmıştır. Defterin muhasebesinin sicile kaydedildiği, sicile kayıt masrafından anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Vakfın Muhasebe Şablonu

Önceki Dönemden Devir Olan Vakıf Yekünü	(DY)
Dönem içinde yapılan masrafların dökümü	(MD)
Masraf Yekünü	(MY)
Dönem içinde alınan nemâların dökümü	(ND)
Nemâ Yekünü	(NY)
Alınan Kira Yekünü	(KY)
Dönem sonu itibari ile alacakların dökümü	(AD)
Alacakların Durumu (Yekün)	(AY)
Dönem Sonu Kasa Durumu	(KD)
Dönem Sonu Vakıf Yekünü	(SY)

Kaynak: İMMA, 1698 Numaralı Defter.

Defterin muhasebe kayıtlarının her dönem için Tablo 1'de verilen şablona uygun olarak düzenlendiği görülmüştür. Tablonun sağ sütunu muhasebe sisteminin açıklanmasında kullanılmak üzere kısaltılarak verilmiştir.

Vakıfların muhasebe kaydı borçlulara ait kısmın bitiminde başlamış ve her bir muhasebe dönemi aynı şablonla art arda verilmiştir. Bu nedenle verilen şablon ışığında tek bir döneme ait açıklama genel muhasebe mantığını vermiştir.

Bir muhasebe dönemi, bir önceki dönemden devrolan vakıf yekününün (DY) verilmesi ile başlamaktadır. Bir dönemin vakıf yekünü, o dönemin alacak durumu ile kasa durumunun toplamıdır. Daha sonra masrafların nerelere yapıldığı (MD), nemâ gelirlerinin ise kimlerden alındığı (ND) detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Her ilgili dökümün sonunda yekünler de (MY, NY) verilmiştir. Vakfın bir diğer gelir kalemi olan kira ise (KY) bazen nemâ içerisinde, bazen de ayrı şekilde yekün olarak verilmiştir. Dönem sonu bilgileri olarak da, vakfın alacak dökümü (AD), yekünü (AY) ve kasa durumu (KD) verilmiştir.

Buradan

$$(AY) + (KD).....(T1)$$

toplamı alınarak dönem sonu vakfın malî yekününe (SY) ulaşılır. Vakfın dönem sonu malî yekününe ulaşmanın diğer bir yolu da

$$(DY)+(NY)+(KY)-(MY).....(T2)$$

toplamını almaktır. Muhasebede izlenen (T1) formülü dışında (T2) formülü de bize dönem sonu malî yekünün (SY) doğruluğu için bir kontrol mekanizması oluşturur.

Vakfın gelir-gider kalemleri incelendiğinde (T1) toplamını oluşturan değerlere etki eden faktörler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 : *Mali Yekünü Etkileyen Faktörler*

Alacak Durumu (AY)	Mali Yekünü Etkileyen Faktörler	Kasa Durumu (KD)
-	Borç Tahsilatı (BT)	+
+	Verilen Borç (VB)	-
	Nemâ Yekünü (NY)	+
	Kira Yekünü (KY)	+
	Masraf Yekünü (MY)	-

Kaynak : İMMA, 1698 Numaralı Defter

Bu tespit doğrultusunda hareket ederek malî yekünü elde etmede izlenen (T2) yolunun açıklaması şu şekilde olacaktır;

(T1) formülünde,

$$AY = (\text{önceki döneme ait alacak durumu} - BT + VB) \text{ ve}$$

$$KD = (\text{Önceki döneme ait kasa durumu} + BT - VB + NY + KY - MY)$$

olduğu dikkate alındığında

$$(\text{önceki döneme ait alacak durumu} - BT + VB) + (\text{Önceki döneme ait kasa durumu} + BT - VB + NY + KY - MY).....(T3)$$

elde edilir. (T3) ifadesi sadeleştiğinde ve (önceki döneme ait alacak durumu + önceki döneme ait kasa durumu) toplamının (DY) olduğu dikkate alınırsa ifademiz, (T2) ifadesine dönüşecektir.

3. Defterin İçerik Olarak İncelenme

Defter içerik bakımından incelenerek; “Borçlular”, “Teminat ve Tahsilat”, “Borçlar” ve “Muhasebe” başlıkları altında toplanmıştır. Söz konusu başlıklar incelenirken ilk üç başlıktaki içerik esas olarak borçlulara ait kısımdan, son başlık ise muhasebeye ait

kısımdan alınmıştır. Bunun nedeni, defterin ilk kayıtlarının 1902 tarihinden itibaren işlenmeye başlanmış olmasına rağmen detay muhasebe kayıtlarının 29.12.1932 tarihinde başlatılmış olmasıdır.

Borçluların İncelenmesi: İki bölüm halinde tutulmuş olan kayıtlardan, Ömer Hüsâmeddin Efendi'nin bölümünde 13 kişiye ait toplam 13 hesap, Mehmed Vahid Efendi'nin bölümünde ise 26 kişiye ait toplam 36 hesap bulunmaktadır.

Tablo 3'te isimleri verilen 36 kişiden oluşan borçlular incelendiğinde; 25 kişinin erkek, 6 kişinin kadın, 5 kişinin de eşleri veya anneleri ile birlikte hesap açmış oldukları görülmektedir. 900'lü yıllarda yapılan para vakfı incelemelerinden de görüldüğü gibi, borçlular vakıf defterlerine daha ziyade isimleri ile kaydedilmekte; katip, müezzin ve demirci gibi meslekler ve paşa, ağa, bey gibi mevkiler incelenen belge sayısına oranla az sayıda yer almaktaydı (Özcan, 2003: 301). İncelediğimiz dönemde ise borçluların isimleri, meslekleri ve/veya sosyal statüleri ile birlikte kaydedildiğinden dolayı daha detaylı bilgi edinilmiştir. Borçlular bu ünvanları ile birlikte değerlendirilirse; bey yönetici kesimi, marangoz, kebapçı vs. küçük esnafı, Mahkeme Başkâtibi, Kassam-ı Tereke Kalemî, Telgraf Müvezzi devlet memurlarını ve imam din görevlilerini göstermektedir. Defter bazındaki verilere göre sınıflandırma yapıldığında, borçluların %40'ını devlet görevlilerinin teşkil ettiği görülmüştür. Vakıf kurucularının Şeyhü'l-İslâm ve Kazasker olmasını gözönünde bulundurarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf sistemi vasıtasıyla üst düzey devlet görevlileri ve zenginlerden alt gelir gruplarına servet transferi yapılmış olduğu gerçeği bir kez daha tespit edilmiş olmaktadır.

Tablo 3: *Borçluların Listesi (1902-1936)*

Borçlunun İsmi	Borçlunun Mesleği	Vakfın Adı
Kemal Bey	Altıncı Hukuk Mahkemesi Baş Katibi	MVE(2)
Anadolu Hisar'ında Hasan Tahsin Efendi veresesi		MVE
Beykozlu Ahmed Bey zevcesi Latife Hanım		MVE(3)
Bulgurlu'da merhum Hüseyin Ağa		MVE
Cevdet Bey		MVE
Manisalı Mustafa Efendi	Ders-i âmm	ÖHE
Ahmet Rakım Bey	Diyanet İşleri	MVE
Cemal Bey	Dördüncü Hukuk Mahkemesi Ketebesi	MVE
Dülgerzade Mahallesi'nde Emin Zihni Bey ve zevcesi Fatıma Hanım		MVE(2)
Müteveffa Abdullah Efendi	Düyyûn-ı Umûmiye hademesi	ÖHE
Mehmed Şükrü Bey	Fatih Noteri sabık Dava Vekili	MVE(3)
Fatih'te Cumaertesi Pazar'ında Hoca Üveys mah. Cumâ ve Hüseyin Ağalar ve Pakize Hanım		MVE
Fatih'te Mehmed Cemal Efendi ve valdesi Binnaz Hanım	Destereci	ÖHE(2),MVE
Fatih'te İbrahim Efendi	Kunduracı	MVE
Rebi' Efendi	Fetva Emimi zâde	ÖHE,MVE
Merhum Ahmed Hamdi Efendi	İ'lâmat-ı Şer'iyye Müdürü Ders Vekili	ÖHE
Kadırgalı Osman Bey		MVE
Karagümrükte Ahmed Efendi	Marangoz	MVE(3)
Karahisarlı Erzurumlu Kamil Efendi	Sabık Ders-i âmm	ÖHE
Kasımpaşalı Şevkiye Afife Hanım		MVE
Küçük Mustafa Paşa'dan Hakkı Bey zevcesi Cemile Hanım		MVE
Mehmet Atıf Bey		MVE
Ali Rıza Bey	Mu'allim	ÖHE
Saffet ve biraderi Fazıl Efendiler	Nakibü'l eşraf Kâtibi	MVE
Reşid Bey		MVE
(...)hacı Emin Efendi zevcesi Emine Hanım		ÖHE
Nazım Efendi	Kassam-ı Tereke Kalemi	ÖHE
Ahmet Hamdi Efendi	Sultan Selim imami	ÖHE
Şemseddin Molla Mahallesi'nde Emine ve Müzeyyen Hanım ve Fahrettin Bey		MVE
Ahmed Ağa ve zevcesi Fethiye Hanım	Tavlacı esnafı	MVE
Çarşambalı Hasan Efendi	Telgraf Müvezzî'	ÖHE,MVE
Tikveşli Ali Kemal Bey		ÖHE,MVE
Üsküdar'da Tevfik Efendi	Kebabcı	MVE
Yakacıkta Sıdika Hanım		MVE(2)
Yozgatlı Mehmed Şükrü Efendi Aksaray Oruçgazi Mahallesinde		ÖHE

Kaynak: İMMA, 1698 Numaralı Defter.

İsimlerinin önündeki semt ifadelerini gözönüne alacak olursak borçluların oturdukları yerlerin çoğunlukla Fatih, Karagümrük, Çarşamba, Aksaray gibi Suriçi semtlerinde olmakla birlikte; Yakacık, Anadolu Hisarı, Beykoz gibi İstanbul'un Anadolu yakasındaki uzak semtlerinde de olabildiği görülmektedir. Bu kişilerin isimlerinin başındaki ibarelerin, buldukları yerlerde tanınmak amacıyla mı yazıldığı yoksa gerçekten halen Anadolu yakasında oturmakta olduklarının bir göstergesi mi olduğu açıklığa kavuşturulamamıştır. Eğer durum böyleyse, neden kendi semtlerine yakın vakıflardan para almadıkları sorusu akla gelebilir. Bu soruya cevap olarak da çalışmamıza konu olan vakfin diğer vakıflara nazaran daha az nemâ oranı ve daha uzun vade süresiyle uygun geri ödemeli borçlar vermiş olabileceğini söylemek mümkün olacaktır. Borç alma miktarlarına baktığımızda belirgin bir özellik görmemekteyiz. Değişik statüden kişilerin farklı miktarlarda borçlandığı ve bunları geri ödeyip ödememe hususunda gösterdikleri davranışlarda aynı şekilde herhangi bir sınıflamanın bulunmadığı gözlenmiştir. Borçluların %40'ının devlet görevlisi olduğu göz önüne alınarak, bu konuda herhangi yazılı veri olmamasına rağmen alındıkları tarihler ve mevsimsellik koşullarına, alınan borç miktarlarına bakılarak; bu borçların vergi borcu ödemek, küçük ihtiyaçları karşılamak veya içinde buldukları dönemin ekonomik sıkıntılarını daha kolay atlatabilmek için alınmış olabileceğini düşünebiliriz.

Bir önceki tespitimizi güçlendirecek delillere bakıldığında; 49 hesabın 23 tanesinin Ocak-Şubat-Mart aylarını kapsayan yakıt, okul vs. gibi masrafların yoğun şekilde yapıldığı kış mevsiminde açılmıştır (Kala, 2008: 42). Bu hesaplardan 9 tanesinin de vergi ayı olan Mart ayına rastladığı görülmektedir. Diğer hesaplardan da 11 tanesi yaz, 8 tanesi ilkbahar ve 5 tanesi de sonbaharda açılmıştır.

Teminât ve Tahsilât Bakımından İnceleme: Vakıflardaki paraların geri ödenmesinde sıkıntı yaşanmaması için bazı tedbirlere gereksinim duyulmuştur. Bunlardan en önemlileri, borçluya kefil olacak bir kişinin veya borca karşılık rehin verilebilecek malın olmasıdır (Akgündüz, 1996: 229.). Bu sebeple vakıf paraların işletilmesi için yerli tüccar ve sanayicilerin seçilmesi, fakirlere ve misafirlere borç verilmemesi şart koşulmuş, bazı vakfiyelerde ise her 1000 akçeye bir kefil şartı konmuştur. Genellikle vakfiyelerde açıkça belirtilmiş olan bu uygulama, muhasebe defterinde incelenen vakıfların vakfiyelerinde görülmemiştir. Fakat hesap kayıtlarından elde edilen bilgilerle, borç verilen kişilerden kefil istendiği veya mal rehin alındığı sonucuna varılmıştır.

Hesaplara baktığımızda birebir kefil, rehin tabirlerine rastlanmamıştır. Osmanlı'da kefil denildiği zaman genellikle kişilerin eş, baba, kardeş gibi birinci dereceden yakınları anlaşılmaktaydı (Özcan, 2003: 303). Çalışmamıza konu olan defterde bu saptamayı göz önüne alıp incelediğimizde tavlacı esnafından Ahmed Ağa ve zevcesi Fethiye Hanım, Nakibü'leşrâf Kâtibi Saffet ve biraderi Fazıl Efendiler, Fatih'te destereci Mehmed Cemal Efendi ve validesi Binnaz Hanım gibi kaydedilmiş olan iki isimli hesapların varlığından, kesin olmamakla birlikte, bu hesapların kefil içerdiği söylenebilir⁵.

5 Ek 3'teki örnekte, aynı hesabın altında Fatih'te destereci Mehmed Cemal Efendi'ye, 1925 yılında 3 yıllığına % 18'den ve Fatih'te destereci Mehmed Cemal Efendi ve validesi Binnaz Hanım adına, 1932 yılında 1 yıllığına % 10'dan olmak üzere iki farklı hesap açılmıştır. Aynı sayfada Binnaz'ın sigortası ve Cemal'in sigortası olarak ayrı ayrı sigorta masraflarının kaydedilmiş olması,

Rehin uygulamasına ise Düyün-ı Umûmiye hademesinden müteveffa Abdullah Efendi'nin durumu örnek verilebilir. Muhasebe kayıtlarından bu şahıs vefat ettiği halde borcunun mirasçılardan tahsil edilerek köşkünün icra ile satıldığı anlaşılmıştır. Diğer bazı hesaplara da icra masrafi eklendiği için ipotek alma işlemi yapılıyordu denilebilir.

Teminat alınırken de 7 hesaba bey' senedi düzenlenmiş, bunlardan bir tanesinin miktarı belirtilmemiştir. 5 bey' senedinin miktarı, borçluların müddet ve nemâ oranlarından hesaplanan nemâ miktarları ile karşılaştırıldığında aynı olduğu tespit edilmiştir.⁶ Diğer bey' senedinin miktarına, önceki beş senede uygulanan hesaplama şekli ile ulaşılammıştır. Bey' Senedi düzenlenmiş hesaplardan 4'ü açık kalmış, 3 tanesi kapanmıştır.

Borçların İncelenmesi: Toplam 49 hesaptan defter sonu itibari ile 22 tanesi kapanmış, 27 tanesinden borcun tamamı tahsil edilememiş ve açık kalmıştır. Her iki vakıftan da borç almış kişiler bulunmaktadır. Bu kişiler telgraf müvezzî'lerinden Çarşambalı Hasan Efendi, Fetvâ Emîni-zâde Rebi' Efendi, Fatih'te destereci Mehmed Cemal Efendi ve Tikveşli Ali Kemal Bey'dir ve her iki taraftan da aynı tarihlerde borç almışlardır. Fetvâ Emîni zâde Rebi' Efendi her iki borcunu da aynı tarihte ödemiştir.

Defterin en eski kaydı (108/45) Fatih noteri eski dava vekili Mehmed Şükrü Bey'in 29.09.1902 tarihindeki hesap açılışıdır. En yeni kayıt ise (42/29) Fatih'te kunduracı İbrahim Efendi'nin 22.08.1936 tarihindeki hesap kapamasına aittir.

Hesaplardan sadece (37/30/94) Dülgerzâde Mahallesi'nde Emin Zihni Bey ve zevcesi Fatıma Hanım'ın hesabı günü gününe kapanmış, (80/69) Şemseddin Molla Mahallesi'nde Emine ve Müzeyyen Hanım ve Fahrettin Bey'in hesabı ise 4 ay farkla kapanmış, geri kalan hesaplar vadesinden çok sonra kapatılmıştır. En kısa vade 6 ay ile (58/34) Karagümrük'te marangoz Ahmet Efendi'ye, en uzun vade ise 60 ay ile (124/19) Tikveşli Ali Kemal Bey'in her iki hesabına verilmiştir.

Fatih noteri sabık dava vekili Mehmed Şükrü Bey (108/45) 12'şer aylık 3 hesabın sahibi olmakla birlikte 25 yıl ile en uzun süre (1902 – 1927) işlem gören hesabın da sahibidir. Aynı zamanda hesabına 12 ay vade verilen Mehmed Şükrü Bey, borcunu 21 sene 7 ay sonra ödeyerek defterdeki en uzun süren hesap kapamasını yapmıştır.

En fazla borç, işlem bazında 82.888 kuruş ile (60/116) Beykozlu Ahmet Bey zevcesi Latife Hanım'a, en az borç ise 100 kuruş ile Mehmed Atıf Bey'e verilmiştir. Kişi bazında en yüksek toplam borç 170.118 kuruş ile (60/116) Beykozlu Ahmet Bey zevcesi Latife Hanım'a verilmiştir. Ayrıca Latife Hanım 1928 tarihinde %18'den aldığı 61.230 kuruşluk

farklı kişilere ait iki farklı hesap olduğunun bir başka kanıtıdır. Bundan dolayı çift isimli hesapların birbirinin kefli olabileceği düşünülmüştür. Aynı şekilde Ek 2'de Nakibü'l şraf Kâtibi Saffet ve biraderi Fazıl Efendilerin çift isimli hesabının varlığı kefaleti akla getirmiştir.

6 İMMA. 1698. Bazı hesaplarda borçlanma süresi verilmiş, nemâ oranı verilmemiştir. Bu hesaplar gününde kapandı ise, sürelerden ve alınan nemâ miktarından oran bulunabilmektedir. Bazı hesaplarda da nemâ oranı verilmiş, borcun süresi verilmemiştir. Aynı şekilde hesap kapatılmış ise buradan hareketle süre bulunabilmiştir. Bey' senedi alınan hesaplardan da alınan senedin miktarı, nemâ oranı kadar olduğu için eksik olan veriler tamamlanabilmiştir. Hesaplamalar sonunda 4 tane yazılmamış nemâ oranı tespit edilmiştir.

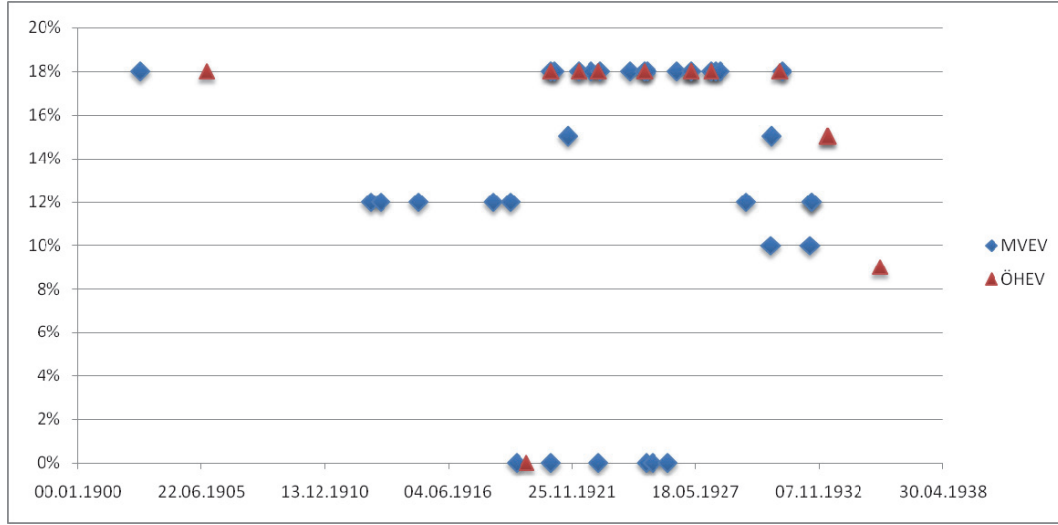
borcunu ve nemâsını kapatmak için 1932 tarihinde yeniden %12'den 82.888 kuruş borç almıştır. Aynı tarihte alınan borç ve kapanan bir önceki hesaptan yola çıkarak; 1928'den 1932 tarihine kadar piyasa koşullarının değişkenlik gösterdiğini, nemâ oranlarının düşüğünü, bunun neticesinde de Latife Hanım'ın %12'den borcunu yeniden yapılandırarak *refinansman* yaptığı söylenebilir. Latife Hanım'ın hesabının bulunduğu sayfa örneği Ek 1'de verilmiştir.

Dülgerzâde Mahallesi'nde Emin Zihni Bey ve zevcesi Fatıma Hanım'ın ikinci hesabında da nemâ oranının düşmesi ve vade uzaması açık bir şekilde görülmektedir. Fatıma Hanım da 1929'da 1 yıllığına %12'den aldığı borcu 1930'da ödedikten 20 gün sonra 3 yıllığına %10'dan ikinci borcunu almıştır. Şaşırtıcı olan ikinci aldığı borcun, ilk borcunun nemâ ve asıl ödemesinin toplamı kadar olmasıdır. Burada da *refinansman* yapıldığı söylenebilir. Fatih noteri sabık dava vekili Mehmed Şükrü Bey'in hesabında da 1922'de 1 yıllığına %18'den aldığı borcunun kalan kısmının tamamını ve nemâsının bir kısmını, 1927'de %18'den fakat bu sefer 3 yıllığına ikinci defa borç alarak kapatma yoluna gittiği görülmektedir. Alınan borç, aynı şekilde nemâ ve ana para ödemesinin toplamına çok yakındır. Borçlardaki en düşük nemâ oranı %9, en yüksek oran ise %18 dir.

1902-1936 yılları arasında çoğunlukla nemâ oranları %18 iken, Grafik 1'de görüldüğü üzere 1913, 1915, 1918 ve 1919'da %12'ye inmiştir. Oranlar 1920'den 1929'a kadar tekrar %18'e çıkmakta, 1929 - 35 arasında tekrar %15 - %12 seviyelerine indiği gözlenmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk iki yılından sonra, savaşın finansmanının aşırı miktarlarda kâğıt para basımı yoluyla sağlanması sonucunda enflasyonist bir döneme girilmiş ve 1917'de fiyatlar yaklaşık olarak % 300 artmıştır. Tüketici fiyatlarındaki bu artış savaştan sonra ve 1930'lu tarihlerde gerilemiştir. (Pamuk, 2009: s. 326) Bu durum, serpilme diyagramındaki %18'lik nemâ oranlarının yoğunlaştığı zaman dilimi ile uyumludur. Diyagramın altındaki oranı belli olmayan 7 adet borçlanmanın da aynı dönemde olması, bunların da oranlarının %18 olma olasılığını güçlendirmektedir.

Grafik 1: Nemâ Oranları Serpilme Diyagramı (1902-1936)

Kaynak : İMMA, 1698 Numaralı Defter.

49 adet borçlanmada 24 adet ile en fazla nemâ oranı olan %18 için diğer önemli olabilecek tespit, en kısa ve en uzun vade olan 6 ay ile 60 ay vadeli borçlanmalardaki uygulanan tek oran olmasıdır.

Defterdeki hesaplarda verilen borç miktarlarına karşılık alınan nemâların hangi düzeyde getiri sağladığına bakılmıştır. Anapara ödendiği halde alınamamış bazı nemâların daha sonraki dönemlerde alındığı, ya da bir kısmının alınıp geri kalanının bırakıldığı gözlenmiştir. Yazılan nemâ oranlarının birebir uygulandığı örnekler azdır. Sonuç itibari ile toplam kapanan 22 hesaptan ancak 3 tanesinde alınan nemâ, defterde yazan nemâ oranına eşit veya bu orandan fazladır. Diğer 3 hesaptan alınan nemâ da, defterde kayıtlı nemâ oranına çok yakındır. Bu nedenle bu 3 hesaptan da alınan oranları da, istenilen nemâ oranına eşit kabul edersek toplam 6 hesaptan gereken tahsilatın yapılmış olduğunu görüyoruz. Vakıfların borçlarını gereği gibi toplayamamasından kaynaklanan verimsizlik, defterin tamamındaki borç ve tahsilatlarda da kendini göstermektedir.

Defter muhasebesine göre oluşturulan Tablo 4'te verilen değerler 29.12.1902 - 18.09.1936 tarihi itibariyle vakıfların anapara ve sigorta-icra-dellâliyye masraflarından doğan alacakları ve bu tarihe kadarki 49 hesaptan tahsil edilen miktarları göstermektedir. Mehmet Vahid Efendi Vakfı verdiği borçların yaklaşık 1/2'sini tahsil edebilmiş, buna karşılık Ömer Hüsameddin Efendi Vakfı imkanlarını daha verimli kullanarak verdiği borçlarının yaklaşık 3/4'ünü tahsil edebilmeyi başarmıştır.

Tablo 4: Defter Bazında Verilen Toplam Borç ve Tahsil Miktarları (1902-1936)

	ÖHEV (Kuruş)	MVEV (Kuruş)	DEFTERİN TAMAMINDA
Verilen borç	237.550	860.947	1.098.497
Sigorta, İcra, Dellâliyye**	24.230	36.807*	61.037
Toplam Borç	261.780	897.754	1.159.534
	Borçlar eklenmeden	181.670	473.914
Tahsil edilen	Sigorta, İcra, Dellâliyye	7.000	801
	Toplam	188.670	474.715
Kalan		73.110	423.039
			496.149

Kaynak: İMMA,1698 Numaralı Defter

(*) Rakam yuvarlatılmıştır.

(**) Yapılan masraflar önce kasadan çıkarılmış, sonra borç kaydedilmiştir.

Muhasebenin İncelenmesi: Bu kısımda, defterde ayrı ayrı tutulan Mehmed Vahid Efendi ve Ömer Hüsâmeddin Efendi'ye ait muhasebeler incelenmiş ve daha sonra defter geneli için değerlendirilmiştir.

Burada verilen bilgiler esas olarak "Muhasebeye ait kısım" (MK) dan elde edilmiştir. Ancak iki amaçla "Borçlulara ait kısım" (BK) sürekli olarak başvurulmuştur; muhasebelerde verilen her bilginin doğruluğunu kontrol etmek ve iki dönem için verilen alacak dökümü arasındaki farkın kaynağını bulmak ya da iki dönem için verilen kasa durumları arasındaki değişimin nedenini araştırmak için bu işlem yapılmıştır.

Yapılan bu kontrollü gidiş esnasında seyrek de olsa bazı uyumsuzlıklara rastlanmış; ancak sonuç olarak (MK)'deki bilginin doğruluğu esas alınmıştır. Söz konusu uyumsuzluklar genel olarak aşağıdaki gibi gruplandırılabilir:

- Borçludan alınmış bir nemâ, (BK) daki alınış tarihi bakımından (MK) ile bazen aynı döneme denk düşmemekte ya da hiç görülmemektedir.
- Alacak durumundaki iki dönem arasındaki değişim, (BK) ile açıklanabilse de bazı durumlarda işlem tarihi bakımından iki dönem arasına düşmemektedir.
- İki dönem arasında kasa durumundaki değişimin (BK) ile açıklanamadığı olmuştur.
- Para miktarlarının kuruş kısmının onlar hanesinde ve para hanesinde farklılıklar tespit edilmiştir.

Muhasebe, 15.06.1923-17.09.1936 (1341 Şevval gayesi-1355 Cumâdelâhire gayesi)⁷ aralığını içeren beş dönemde tutulmuştur. Bu dönemler aşağıda verildiği gibidir:

1. Dönem: 15.06.1923 - 28.12.1932 (1341 Şevval gayesi-1351 Şa'ban gayesi) (D1)

2. Dönem: 29.12.1932 - 15.04.1934 (1351 Ramazan - 1353 Muharrem) (D2)

3. Dönem: 15.04.1934 - 4.04.1935 (1353 Muharrem - 1353 Zilhicce gayesi) (D3)

4. Dönem: 5.04.1935 - 23.03.1936 (1354 Muharrem - 1354 Zilhicce gayesi) (D4)

5. Dönem: 24.03.1936 - 17.09.1936 (1355 Muharrem - 1355 Cumâdelâhire gayesi) (D5)

Birinci dönem 10 yıllık bir süreyi kapsamakta ve bu sürenin detay dökümleri bulunmamaktadır.⁸ İkinci dönem yeni dönem başını Muharrem ayından başlatılmak için 1 yıl 4 aylık süreden ibarettir. Üçüncü ve dördüncü dönem birer yıl sürmüş, beşinci dönem ise 6 aylık kısa süreli ele alınmıştır. Dönemlerin hepsinde bir önceki dönemden gelen vakfın malî yekünü (DY)⁹ belirtilmiştir. Daha sonra o yıla ait nemâ gelirlerinin dökümü (ND), vakfiye şartlarına uygun olarak da masrafların dökümü (MD) verilmiştir.¹⁰ Varsa kişiye özel icra, sigorta, dellâliyye vs. masrafların dökümü de ayrıca belirtilmiştir. Genel vakıf masraflarının dışında değerlendirilen bu masraflar, daha sonra kişilerin borç hanelerine eklenmiştir. Kişi bazında toplam borçları içeren bir alacak dökümü (AD) yapılmış, alacak yekünü (AY) alınmış ve bu yeküne kasa durumu (KD) da eklenerek o dönemin vakıf yekünü (SY) bulunmuş ve hesaplar kapatılmıştır.

Tüm hesaplamalarda sayfa sonuna gelindiğinde sayfanın yekünü alınarak diğer sayfaya aktarılmış, burada bu yekünün altından ilave olunarak yazılmaya devam edilmiştir. Tablo 5, Ömer Hüsâmeddin Efendi ve Mehmed Vahid Efendilere ait muhasebe kayıtlarının birleştirilmiş halidir. Tabloda italik olarak yazılanlar muhasebelerde olmayıp kasa durumu ve alacak durumunu denkleştirmek için "Borçlulara ait kısım"dan araştırılarak bulunmuştur. Muhasebenin tutuluş biçimi ilgili gelir ya da gider kalemlerinin dökümünün verilip, ardından kasa sayımı ile elde edilen rakamın verilmesi şeklindedir. Ancak bir dönemden diğerine kasa durumundaki değişimi sadece muhasebe kayıtları ile açıklayamıyoruz. Çünkü; yeni verilen borç (kasa çıkışı, alacak artışı) muhasebede görülmemekte, kasayı etkileyen (örneğin icra masrafı eksik yazılarak toplandığında) bir işlemin rakamı yanlış yazıldığında kasada açık olmaktadır.

Tablo 5'teki ana para tahsilat, yeni borç verilmesi, kira ve nemâ gelirleri ve masraflar (dellâliyye, sigorta, diğer) gibi bildik kalemleri içeren satırlar dışındakileri açıklamak istersek; D2'deki "Belirsiz" olan rakam Mehmed Vahid Efendi muhasebesine aittir.

7 Bütün tarihler milâdî takvime göre düzenlenmiştir.

8 Ek 4'te verilmiş olan defter kaydından da görüleceği üzere, MVEV'nin 341 ve 351 yılları arası muhasebe hesapları ayrıntıları ile yazılmamış; sadece matlûbât, cibâyet olunan nemâ, sarfiyât ve mal-i vakfın yekünü başlıkları altında belirtilmiştir.

9 Bunlar alacaklar ve kasa toplamından ibarettir.

10 351- 352 yılları arasındaki kayıtların ayrıntılarının yazıldığı sayfaların yer aldığı Ek 4 ve Ek 5 incelendiğinde; örneğin önce 352 senesinin nemâ toplamı 40631 lira 30 kuruş olarak verilmiş, ardından nemânın kişiler bazında dökümü verilerek bir nevi sağlaması yapılmıştır. Aynı şekilde Ek 4'de vakfın 352 yılına ait sarfiyâtları da toplamda 9330 kuruş olarak verilmiş, hemen ardındaki sayfada Ek 5'de sarfiyâtlar (vergi, sigorta, sandık müdürü Ethem Efendi'nin maaşı, cibâyet, tevliyyet, sadaka) ayrıntılarıyla yazılmıştır.

Bu muhasebenin ilgili dönemi için verilen kasa ve alacak durumu rakamlarının kaynağı araştırılmış ancak 3.058 kuruşluk açık, defterde bulunamamıştır.

D3'deki "İcradan hak edilen" 15.500 kuruşluk rakam, Ömer Hüsâmeddin Efendi muhasebesine ait olup Düyûn-ı Umûmiye hademesinden müteveffa Abdullah Efendi'nin nemâ borcu için icradan tahakkuk hakkı elde edilmiştir. Aynı dönemdeki 300 kuruşluk "Rakam hatası" Ömer Hüsâmeddin Efendi muhasebesinde İ'lâmat-ı Şer'iyeye Müdürü ders vekili merhum Ahmed Hamdi Efendi'nin 1900 olan borcu 1600 olarak yazılmış ve bir dönem sonra farkedilerek tekrar 1900 olarak kaydedilmiştir.

D3 dönemindeki 799 kuruşluk (35 para) "Alacaklardan düşme" miktarı, hesaplarında hiç işlem yapılmamış üç kişiye aittir. Muhasebede kasayı etkileyen (kasaya giriş) bir işlem olmadığı görüldüğünden tahsilat yerine "Alacaklardan Düşme" ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca bu üç kişiye ait hesaplar defterde halen açık görülmektedir.

D4'te 15 paralık bir toplama hatası tespit edilmiş ve "Düzeltilme" olarak konulmuştur. Aynı dönemdeki "Kiracıdan eski borç" rakamı, kiracı Hasan'dan alındığı sanılan fakat alınmadığı fark edilen kira borcunun muhasebeleştirilmesidir. Hemen altındaki "Kiracıdan ödeme" ise, aynı dönemde eski borçtan yapılan 400 kuruşluk tahsilatı belirtmektedir.

D5'teki 20 kuruşluk düzeltme Mehmed Vahid Efendi muhasebesinde olup, Tikveşli Ali Kemal Bey'e yapılan icra masrafı 320 kuruş yerine 300 kuruş olarak muhasebeleşmiştir. Verilen kasa durumu rakamındaki 20 kuruşluk farkın buradan geldiği anlaşılmıştır. Aynı dönemdeki 20 paralık düzeltme, toplama hatasından gelmektedir.

Vakıfların malî yekününün dönemlere göre aldığı pozisyon, tabloda görüldüğü üzere sabittir. Üçüncü dönem kasadaki artış, nemâ artışı ile gerçekleşmiştir. Son dönemdeki alacak durumundaki azalma ve kasa durumundaki artış, ana para tahsilatından kaynaklanmaktadır.

Bir bütün olarak Tablo 5, bize vakfın incelenen dönem boyunca aktif olmadığını göstermektedir. Alacak durumlarının çok değişmediği halde, kasa durumunun da çok değişmemesi borçtaki paralardan nemâ geliri elde edilemediğinin de bir göstergesidir.

Tablo 5 :Defterin Tamamının Muhasebe Tablosu (19021936)

Yekün		Alacak Durumu		Muhasebe Kalemi	Kasa Durumu	
Kuruş	Para	Kuruş	Para		Kuruş	Para
738.877	20					
D1				Nema Geliri	811.658	30
				Masraflar	-989.716	0
560.820	10	517.932	5		42.888	5
		-3.700	0	Ana Para Tahsilat	3.700	0
		43.000	0	Verilen Yeni Borç	-43.000	0
D2		3.058	0	Belirsiz	-3.058	0
		1.326	0	Sigorta, İcra Masrafı	-1.326	0
				Nema Geliri	43.883	30
				Kira Geliri	8.448	0
				Masraflar	-12.546	0
600.606	0	561.616	5		38.989	35
		-22.000	0	Ana Para Tahsilat	22.000	0
		1.576	0	Sigorta,İcra Masrafı	-1.576	0
		-799	35	Alacaklardan Düşme		
D3		1.500	0	Dellâliyye Masrafı	-1.500	0
		15.500	0	İcradan Hakedilen		
		-300	0	Rakam Hatası	300	0
				Kira Geliri	8.753	0
				Nema Geliri	16.600	0
				Masraflar	-13.241	0
627.418	20	557.092	10		70.325	35
		-16.020	0	Ana Para Tahsilat	16.020	0
		10.000	0	Verilen Yeni Borç	-10.000	0
		4.440	0	Sigorta,İcra Masrafı	-4.440	0
D4		5.142	0	Kiracıdan eski borç	-5.142	0
		-400	0	Kiracıdan ödeme	400	0
		300	0	Rakam Hatası Düzelt.	-300	0
				Nema Geliri	4.005	0
				Kira Geliri	3.600	0
				Masraflar	-10.577	0
				Düzeltilme	0	15
624.446	20	560.554	10		63.892	10
		-62.200	0	Ana Para Tahsilat	62.200	0
		2.517	0	Sigorta,İcra Masrafı	-2.517	0
D5		-4.742	0	Kiracıdan Ödeme	4.742	0
		20		Düzeltilme	-20	
		0		Düzeltilme	0	20
				Nema Geliri	24.061	0
				Kira Geliri	4.400	0
				Masraflar	-13.836	30
18.09.1936	639.071	10	496.149	10	142.922	0

Kaynak : İMMA, 1698 Numaralı Defter.

Muhasebede detaylarıyla kaydedilmiş ve Tablo 5'te masraf giderleri olarak gösterilmiş olan giderler; fetvahane müsevvidi, sandık müdürü gibi çalışanların maaşları, tevliyet, cibâyet, kömür, icra, sigorta ve dellâliyye masrafları, kasa kirası, pul parası, küçük toplama hatası düzeltmeleri ve vergi gibi masraflarla, kuruluş amacına yönelik olanlar mevlûdü'n-nebî, tamirat, kütüphaneye firaşet ve sadaka masrafları adı altında kaydedilmiştir.

Çalışanların maaşları her iki vakıf için de vakfiyelerinde yazılan rakamlar ile uyumludur. Amaca yönelik giderler bakımından incelediğinde, Ömer Hüsâmeddin Efendi Vakfı'nın masraflarında sadece sadakanın bir defada ve son dönemde verilmesi dışında herhangi bir olağandışı durum görülmemiştir. Vakıfların borçlularla olan anlaşmazlıklarından meydana gelen giderlere bakıldığında ise Ömer Hüsâmeddin Efendi Vakfı'nda dellâliyye masrafı görülmektedir. Bu masraf, Abdullah Efendi'nin köşkünün icra yoluyla satılması esnasında oluşmuştur. Mehmed Vahid Efendi Vakfı'nın giderlerinde sigorta ve vergi kalemlerinin olduğu ve toplamda en yüksek değeri taşıdığı görülmüştür. Buradan da borç karşılığı borçludan emlak ipotek edildiği anlaşılmaktadır. İpotek edilen mülklerin sigorta ve vergisi vakıf tarafından ödenip, daha sonra muhasebede borçludan alacak kaydedilmiştir.

Tablo 5'te "Kira geliri" adı altında gösterilen gelirlerin detayına bakıldığında; Mehmed Vahid Efendi Vakfı'na ait bölümde *Defterdar'daki hanenin icarı... müste'cir Hasan...* ibarelerinden, İstanbul'un Defterdar Mahallesi'nde (Eyüp civarı) kiracı olduğu anlaşılan Hasan adlı kişiye ait kayıtlar tespit edilmiştir. Borçlu isimlerinde iki Hasan geçmekle beraber, hesap tarihlerine bakıldığında müste'cir Hasan'ın bu kişiler olamayacağı anlaşılmıştır. Diğer taraftan vakfın, dükkan ve mahzenden başka vakıf malı olmadığı bilinmektedir. Bu durumda Hasan'ın aldığı borcuna karşılık evini *bey' li'l-istiğlâl* işlemiyle rehin verdiğini ve kendi evinde kiracı olarak oturduğunu söylemenin mümkün olabilmesi için, defterin "Borçlulara ait kısmı"nda müste'cir Hasan'a ait bir kaydın da olması gerekirdi.¹¹ Bu nedenlerden dolayı Hasan'ın durumu hakkında kesin bir yargıya varılamamıştır.

Muhasebe kayıtlarından tespit edilen kira ödemelerinin 19.08.1921'den Kasım 1936 sonuna kadar yaklaşık 15 seneye yayıldığı görülmektedir. Muhtelif zamanlarda yapılan ödemeler toplam 61.219 kuruş olup, bazen nemâ dökümleri içinde bazen de ayrı sayfa açılarak hangi dönemlere ait olduğuna dair açıklama ile birlikte yekün olarak kaydedilmiştir. Kira ücretleri ve detayları kayıt tarihlerine göre sıralanacak olursa:

- 19.08.1921 – Ağustos 1931 tarihleri arası 36.100 kuruş. Kayıtlarda kira miktarı belirtilmemiş; fakat süre verildiği için hesaplama sonunda tam olarak 10 sene 10 günlük kira belirlenmiş ve aylık 300 kuruş olarak bulunmuştur. Bu sürenin kirası (D1) olarak gösterilen muhasebe dönemine denk geldiği için ayrıntılı olarak değil, sadece yekün verilerek gösterilmiştir.

¹¹ Özcan, 2010: 117. "Bey' li'l-istiğlâl, bir kişinin sattığı malı geriye satın alacağını taabbüt etmenin yanında akit müddeti boyunca da kiralamasıdır. Böylece kişi sahip olduğu bir malı istiğlâl usulüyle sattığında karşılığında belirlenen miktarda bir kira vererek kullanımını sürdürebilmekte, bunun yanında yaptığı işlem karşılığı aldığı para ile de nakit ihtiyacını giderebilmektedir."

- Eylül 1931- 1.06.1933 tarihleri arası 8.400 kuruş. 21 ayı kapsayan bu dönem aylık 400 kuruştan kaydedilmiştir. Kiranın aylık 100 kuruş arttığını görüyoruz. Söz konusu %25 oranındaki artış, eski kiranın bu dönemde düşük kaldığının bir göstergesidir.
- 1933 Haziran-1933 Aralık arası 7 aylık 2.800 kuruş.
- 1933 Aralık-1934 Mayıs'a kadar 5 aylık 2.000 kuruş.
- 1934 Haziran-10.10.1935 tarihine kadar 16 ay 10 günlük 6.433 kuruş. Ay ve günü tek tek belirtilmiş olan bu kayıta 1.176 kuruşun peşin alındığı geri kalan 5.257 kuruş için senet alındığı yazılmıştır. Hemen arkasındaki sayfada bu 5.257 kuruşluk borcun hangi tarihlerde ne kadar ödendiği, helâ tamirâtı ve bacanın tamiri gibi ayrıntısına varıncaya kadar açıklanmıştır.
- 10 Ekim 1935- Aralık 1935 sonuna kadar 2 ay 20 günlük 1.086 kuruş.
- 1936 Ocak-Şubat 1936 arası 2 aylık 800 kuruş.
- 1936 Mart-1936 Kasım sonuna kadar 9 aylık 3.600 kuruş alınmıştır.

Takip edilen tarihlere bakarak kira ödemelerinde herhangi bir aksaklık olmadığı gözlenmektedir.

Dönemin kira gelirlerini değerlendirebilmek için en yakın veriden hareketle, 1940 tarihli İstanbul Fiyat İstatistiği'ne göre 2 oda 1 mutfak evin en düşük kirasının 10 lira ile 10,5 lira arasında olduğu görülmüştür (Pamuk, 2000: 74). 1918 senesi devlet bütçesinde para birimi 1 lira= 100 kuruş olarak kabul edilmiştir. (Akça, 1998 : 61). Buna göre 400 kuruşluk kira bedeli 4 liraya karşılık gelmekte ve Hasan'ın kirasının dönem için ucuz kaldığı görülmektedir.

Sonuç

Vakıfların muhasebe defterlerinden, tutuldukları dönemlere ait pek çok bilgiyi elde etmek mümkündür. Bu bağlamda İMMA'deki 1698 numaralı defterin, para vakıflarının işleyişinin anlaşılması ve toplumda ifa ettikleri görevlerin daha iyi kavranması adına incelenmesinde fayda görülmüştür. Eldeki verilerin fazla olmaması nedeniyle, incelenen muhasebe defteri örneğinden genellemelere varmak sakıncalı görülerek daha ziyade defter bazında sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1902-1936 dönemine ait ayrıntıları incelenen muhasebe defterindeki detaylar değerlendirildiğinde, faaliyete geçtiği günden tasfiye edildiği güne kadar pek çok aşama geçirmiş olan para vakıflarının, Cumhuriyet döneminde de varlıklarını sürdürdüğü tespit edilmiştir. İktisadî yönden henüz gelişmemiş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yerel bankalar gibi çalışan para vakıfları, toplumun nakit ihtiyacını karşılamaya devam etmişlerdir.

Ortaya çıkan bilgiler ışığında; borçlu isimlerinden ve borçlanılan miktarlardan kadınların da sosyal ve ekonomik hayatta var oldukları, borç alan kişilerin sosyal statüleri ve semtlere göre dağılımı gözlemlenebilmiştir. Kredi verirken alınması gereken senet, ipotek ve kefilin varlığı tespit edilmiştir. Keza borçlu vefat ettiğinde borcu, vakfın parasının ziyan olmaması için borçlar veresesinden tahsil edilmiştir. İcra takipleri ve ipotek alınan malların satılması gibi işlemler de açık şekilde kaydedilmiştir.

1934 yılında kabul edilen Soyadı Kanunu'ndan sonra yapılan işlemlerde borçluların soyadları ile değil, eskisi gibi isimleri, meslekleri, akrabalık ilişkileriyle yazılmaya devam edildiği tespit edilmiştir.

Muhasebe hareketleri dönemsel olarak incelendiğinde ise ülke ekonomisinin durumuna uygun veriler elde edilmiş, örneğin; tüketici fiyatlarının arttığı 1918-1930 yılları arasında nemâların yükseldiği ve kişilerin daha fazla borç aldıkları gözlemlenmiştir. Muhasebe defteri örneğine bakıldığında, para vakıflarının genel uygulamasından farklı olarak sabit bir nemâ oranı belirlenmeyerek esnek bırakılmış olduğu görülür. Bu uygulama, nemâların %9 ile %18 arasında dalgalanmasına sebebiyet vermiştir.

Borçluların hesapları incelendiğinde, kısa vadeli ve yüksek nemâ oranlı hesapların, uzun vade ve düşük nemâ oranlarıyla yeniden yapılandırıldığı, bir nev'i refinansman yapıldığı görülmüştür.

Masraflar incelendiğinde, örneğin sigorta, dellâliye, kira ücreti gibi kalemlerden döneme özgü bilgiler edinilmiştir. Her türlü harcama detayının bulunduğu defterin muhasebesinde vergi adı altında bir kalem görülmemesi, para vakıfların da diğer vakıflar gibi vergiden muaf olduğunun kanıtıdır. Alınan borçların ve nemâlarının geri ödenmesi konusunda her ne kadar gerekli önlemler alınmaya çalışılsa da, geri ödeme sıkıntıları tespit edilmiştir. Vakıf sisteminin sonuna doğru yaşanan merkezileştirme çalışmalarının neticesinde, oluşan boşluktan ve gereği gibi yönetilememesinden kaynaklandığı düşünülen bu sıkıntılar, incelediğimiz her iki vakfın da verimliliğinin azalmasına sebebiyet vermiştir.

Kaynakça

- Akça, Y. (1998). *Bütçe ve Devlet Muhasebesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Akgündüz , A. (1996). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- (1937). *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*, İstanbul: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Elitaş, C. (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi Merdiven Yöntemi*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.
- Gürsoy, Ç. (2011). *Şeyhül-İslâm Ömer Hüsâmeddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıflarına Dair Meşihat Arşivi'ndeki 1698 Numaralı Defterin Değerlendirilmesi*, İ. Ü. İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kala, A. (2008). *İhtirâ Berati'ndan Patent'e, Alâmet-i Fârîka'dan Marka'ya Türk Sanâi Mülkiyet Hakları Tarihi*, Ankara: Türk Patent Enstitüsü Yayınları.
- Keleş, H. (2001). "Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı Ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXI. (1), 189-207.
- Kurt, İ. (1994). *Nazarî ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi)
- Kurt, İ. (1996). *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, T. (2008). "Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları", *Çerçeve Dergisi*, 2008/10, 124-128.
- Özcan, T. (2010). *Vakıf Medeniyeti ve Para Vakıfları*, İstanbul: Türkiye Finans Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2000). *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını.
- Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme: Seçme Eserler II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2008). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Ekler

Ek 1 : Beykozlu Ahmed Bey zevcesi Latife Hanım'ın %18'den almış olduğu 1 ve 3 yıllık borçlarının altına çift çizgi çizilerek kapandığı ve yeniden 3 yıllığına %12'den borçlandığı ayrıca kendisinden 22104 kuruşluk bey senedi alındığı gösteren muhasebe kayıtları.

تاریخ	مردود	تاریخ	مردود	تاریخ	مردود
1902	1000	1903	1000	1904	1000
1905	1000	1906	1000	1907	1000
1908	1000	1909	1000	1910	1000
1911	1000	1912	1000	1913	1000
1914	1000	1915	1000	1916	1000
1917	1000	1918	1000	1919	1000
1920	1000	1921	1000	1922	1000
1923	1000	1924	1000	1925	1000
1926	1000	1927	1000	1928	1000
1929	1000	1930	1000	1931	1000
1932	1000	1933	1000	1934	1000
1935	1000	1936	1000	1937	1000
1938	1000	1939	1000	1940	1000
1941	1000	1942	1000	1943	1000
1944	1000	1945	1000	1946	1000
1947	1000	1948	1000	1949	1000
1950	1000	1951	1000	1952	1000
1953	1000	1954	1000	1955	1000
1956	1000	1957	1000	1958	1000
1959	1000	1960	1000	1961	1000
1962	1000	1963	1000	1964	1000
1965	1000	1966	1000	1967	1000
1968	1000	1969	1000	1970	1000
1971	1000	1972	1000	1973	1000
1974	1000	1975	1000	1976	1000
1977	1000	1978	1000	1979	1000
1980	1000	1981	1000	1982	1000
1983	1000	1984	1000	1985	1000
1986	1000	1987	1000	1988	1000
1989	1000	1990	1000	1991	1000
1992	1000	1993	1000	1994	1000
1995	1000	1996	1000	1997	1000
1998	1000	1999	1000	2000	1000

Kaynak İMMA, 1698 s. 9.

Ek 3: Fatih'de destereci Mehmed Cemal Efendi ve validesi Binnaz Hanım'ın iki ayrı hesabını gösteren muhasebe kayıtları.

The image shows a handwritten ledger page with Arabic script. The page is numbered '18' at the top right. The ledger is organized into several columns. The columns from left to right are: a narrow column for 'Tarih' (Date), a wide column for 'Mevzuat' (Subjects/Accounts), a column for 'Mevzuat' (Subjects/Accounts), a column for 'Mevzuat' (Subjects/Accounts), a column for 'Mevzuat' (Subjects/Accounts), a column for 'Mevzuat' (Subjects/Accounts), and a column for 'Mevzuat' (Subjects/Accounts). The entries include numerical values and descriptive text. At the bottom of the page, there are several smaller calculations or notes, including a sum of 1441.

Kaynak : İMMA, 1698, s. 18.

Ek 4: MVEV'nın 341ve 351 seneleri arasındaki muhasebesinin hülâsası ile bu on yıl içindeki matlubat, sarfiyat ile 351 Ramazan'ındaki kasa mevcudu, ayrıca 352 senesinin sonuna kadar toplanan nemâ ve tahakkuk eden mal-i vakıf ile bunun ardından mezkûr nemânın dökümünün yer aldığı muhasebe kayıtları.

مخارج		بالت	بالت
مخارج			
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	٤٤٦٤٠٩	٢٠
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه اولونان نما	٥٨١٤٧٤	
	مخارج مال وقف	٤٧١٢١٧	٢٠
<hr/>			
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	٤٩٥١٩٤	
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه اولونان نما	٤٦٤٤٨٤	٠٠
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه اولونان نما	٠٠٠١٠٧	٠٠
	مخارج	٩٧١٤٨٧	٢٠
<hr/>			
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	٢١٤٠١٩	٢٠
٤٥١	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه اولونان نما	٠٠٠٦٤٤	٢٠
	مخارج مال وقف	٥٤٢٧٤١	٠٠
	مخارج مال وقف	٤٩٤٠	
	مخارج مال وقف	٥١٤٢٩١	٢٠
<hr/>			
	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	٠٢١٤٦	٢٠
	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	١٤١٤٧	
	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	٠١٥٠٠	
	مخارج الخايمه مال وقف عند الخايمه	٠٠٠٠٠	
	مخارج	٤٩٤٨٧	٢٠

Kaynak: İMMA, 1698, s.26.

Ek 5: Ek4'deki mezkûr nemânın devamı ve sonrasında 351 Ramazan'ından 352 yılının sonuna kadar mezkûr sarfiyatın dökümünün yer aldığı muhasebe kayıtları.

47

ملاحظات	تاريخ بيان	مبلغ	عدد
	نقد بکیر	49412	20
	صفت و فاضل بکیر	10700	
	و قدر داره که خانه بدید ایچانج کور 401 ایله ایله ایچانج کور	8441	
	دین بکیر و قدر		
	بکیر غا	40741	20
<hr/>			
	401 رمضان 401 ذی الحج 401 غایب 401 صفت و فاضل بکیر		
	وظیفه توبه عدو الله 401 ای غایب بکیر 401	500	
	صیایه عدو الله 401 ای غایب ذی الحج 401	150	
	مدیر صندوق اوقاف عدو الله 401 ای غایب بکیر 401	777	
	بروجیه و قیام خانه سود کور 401 بکیر بکیر	1000	
	بکیر بکیر خانه قیام کور 401 بکیر بکیر	1000	
	401 بکیر بکیر قیام ایام و ایامه توبه ایچانج کور	440	
	و قدر داره که خانه بدید بکیر متا جد واسطه بکیر بکیر	1461	
	401 بکیر بکیر بکیر ایچانج کور خانه بدید بکیر بکیر	1467	
	بکیر بکیر بکیر بکیر		
	بکیر صفت و فاضل بکیر	4770	

Kaynak: İMMA, 1698, s.27.